

BEDRÄGERI

Johanna Hagstedt

Sammanfattning

Enligt den Nationella trygghetsundersökningen⁷⁰ (NTU) har utsattheten för bedrägeri ökat med en tredjedel under de senaste fem åren. Andelen utsatta i befolkningen är nästan tre och en halv procent. Under år 2011 gjordes närmare 115 000 anmälningar om bedrägeri. Antalet anmälningar har ökat kontinuerligt och har mer än fördubblats på fem år. Enligt NTU anmäls 40 procent av alla bedrägerier. Anmälningsbenägenheten varierar mellan olika typer av bedrägerier och beror på omständigheter vid brottet samt myndigheters och privata aktörers förmåga att upptäcka de brott som riktas mot dem. I jämförelse med andra länder ligger Sverige högt när det gäller utsatthet för bedrägerier, vilket troligtvis hänger ihop med en hög grad av internetanvändning.

Bedrägerier är vanligare under månaderna oktober till december. Sex av sju bedrägerier sker inom landet och de är vanligast i de tre största städerna, vilket framgår av både NTU och av anmälningsstatistiken. Tre av tio bedrägerier sker via internet och en nästan lika stor andel sker genom utnyttjande av kontokort. Datorbedrägeri, bluffakturor samt de bedrägerier som sker med hjälp av internet är de oftast anmälda typerna av bedrägerier.

Det finns skillnader i utsattheten för bedrägeri. Män, yngre, personer boende i flerfamiljshus och storstadsbor utsätts i större utsträckning än kvinnor, äldre, personer som bor i småhus samt glesbygdsbor.

Bland gärningspersonerna är de yngre delarna av befolkningen överrepresenterade. Av cirka 4 700 misstänkta år 2011 var över en femtedel i åldrarna 15–20 och ungefär en fjärdedel var kvinnor. Uppklaringen för bedrägeri ökade stort mellan 2008 och 2009 och har sedan åter minskat. Då endast små förändringar skett i antalet personupplärade brott, som utgör 15 procent, beror variationen på förändringar i de tekniskt upplärade brotten.

⁷⁰ För mer information om NTU, se NTU 2011 – om utsatthet, trygghet och förtroende (Brå 2012a) samt NTU 2011, teknisk rapport (Brå 2012b).

Den vanligaste påföljden för bedrägeri är villkorlig dom, nästan varannan som lagförs får denna påföljd. Fängelse är den näst vanligaste påföljden och vid brott av normalgraden är det genomsnittliga fängelsestraffet 4 månader.

Under de senaste åren har åtgärder vidtagits för att förebygga bedrägeri inom ett flertal områden, till exempel bidragsbedrägerier, bedrägerier som sker inom internethandeln, bluffakturor och bedrägerier mot EU:s finansiella intressen.

Inledning

I detta kapitel om bedrägeri används främst två källor, NTU och den officiella kriminalstatistiken. De båda källorna beskriver bedrägeri på något olika sätt.

I NTU ställs en fråga om bedrägeri enligt följande: *Blev du som privatperson på ett brottsligt sätt lurad på pengar eller andra värdesaker under förra året?* Definitionen i kriminalstatistiken är däremot den som finns i 9 kap. 1 § BrB och som har följande lydelse: *Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, dömes för bedrägeri till fängelse i högst två år.* I detta kapitel kommer de renodlade bedrägeribrotten som regleras i 9 kap. BrB (bedrägeri, 9 kap. 1 § BrB, bedrägligt beteende, 9 kap. 2 § BrB, och grovt bedrägeri, 9 kap. 3 § BrB) att beröras i de fall kriminalstatistiken används som källa och inget annat anges. Beskrivningen av bedrägeri är således mindre exakt i NTU än den regelrätta definitionen enligt brottsbalken. Det kan medföra att typerna av händelser som uppfattas som bedrägeri blir fler i NTU. Samtidigt kan överensstämmelsen mellan de typer av händelser som NTU och kriminalstatistiken täcker in antas vara god.

Bedrägerier kan riktas mot privatpersoner (identitetsstöld, kontokortsbedrägeri), mot juridiska personer (falska fakturor, försäkringsbedrägeri), och mot staten (bidragsbedrägeri, subventionsmissbruk). Eftersom frågorna i NTU riktas till privatpersoner går det inte att beskriva de brott som riktas mot juridiska personer och staten närmare utifrån det materialet. I kriminalstatistiken ingår juridiska personer i antalet anmälda brott, men de beskrivs inte närmare än så. Den fortsatta framställningen kommer därför i första hand att inriktas på bedrägerier som begås av och mot privatpersoner och i andra hand juridiska personer och myndigheter.

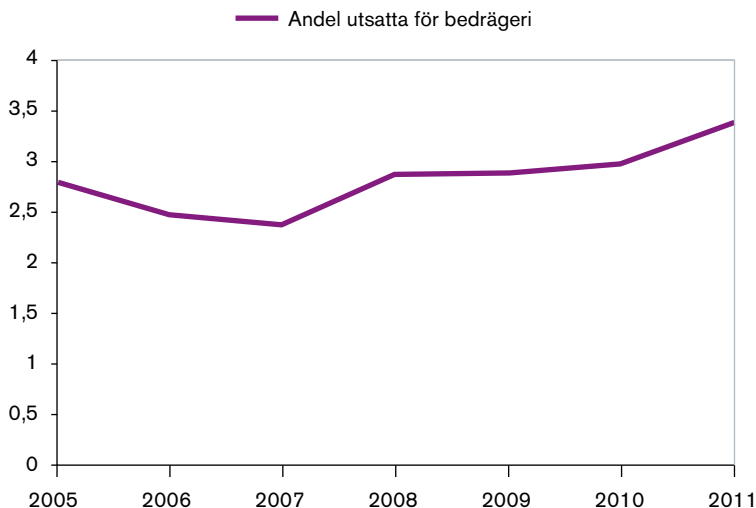
Omfattning och utveckling

Resultaten från NTU visar att nästan tre och en halv procent av de tillfrågade uppger att de utsatts för bedrägeri under 2011. Det motsvarar ungefär 251 000 personer i befolkningen (16–79 år). Eftersom det finns tillfrågade som utsatts upprepade gånger är antalet bedrägerier mycket större än antalet utsatta. I NTU uppskattas att antalet bedrägerihändelser i befolkningen uppgick till cirka 386 000 år 2011.

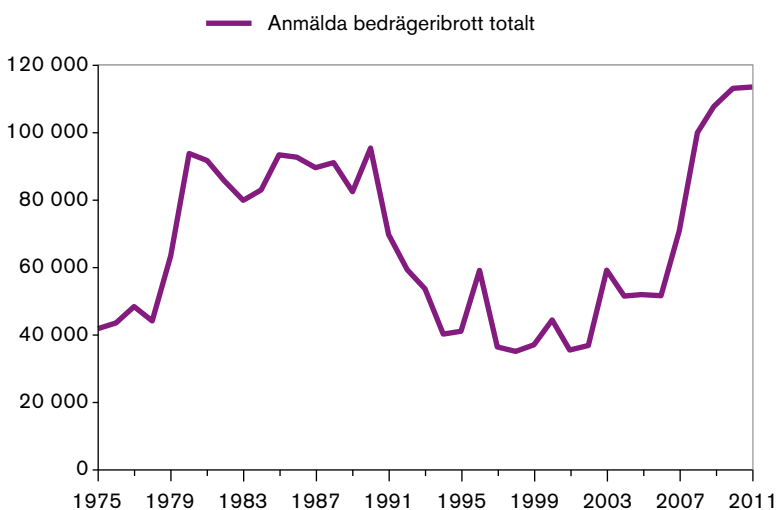
Ser man till utvecklingen över tid har den självrapporterade utsattheten för bedrägeri ökat under de senaste fyra åren till nästan 3,5 procent (se figur 1).

Enligt den officiella kriminalstatistiken anmäldes över 126 000 brott enligt 9 kap. BrB år 2011. Av dessa rubricerades närmare 115 000 anmälningar som bedrägeri, grovt bedrägeri eller bedrägligt beteende. Därmed ökade antalet anmälda bedrägerier för sjätte året i rad. Under de senaste fem åren har anmälningarna fördubblats. Ökningstakten har dock kommit att avstanna och mellan 2010 och 2011 ökade antalet anmälningar med en procent.

Figur 2 visar utvecklingen av antalet anmälda bedrägerier sedan år 1975. I den ser man att det skett stora förändringar i antalet anmälda brott, inte minst under de senaste fem åren då antalet anmälda bedrägerier ökat med över 120 procent (från cirka 50 000 till nästan 115 000 anmälningar). Minskningen i antalet anmälda bedrägerier från ungefär 90 000 på 1980-talet till under 50 000 på 1990-talet berodde till

Figur 1. Utvecklingen över andelen utsatta för bedrägeri åren 2005–2011. Procent. Källa: NTU.

Figur 2. Antalet anmälda bedrägerier åren 1975–2011. Källa: Kriminalstatistiken.

största del på att antalet bedrägerier som skedde med kontokort (ej i automat) och genom överskridande av eget konto minskade⁷¹, på grund av nya tekniska lösningar som gjorde dessa brott mycket svårare att genomföra. Ökningen sedan 2006 hänger samman med att antalet anmälningar av datorbedrägerier, bluffakturor samt bedrägerier som skett med hjälp av internet har ökat. Tillsammans har de bidragit till att de senaste årens nivå är den högsta sedan anmälningsstatistiken började föras på det sätt som den gör idag.

Mörkertal och anmälningsbenägenhet

Enligt NTU anmäldes över 40 procent av alla bedrägerier åren 2009–2011. Därmed har den uppgivna andelen anmälda brott ökat från ett medeltal på ungefär 34 procent under åren 2006–2008. Även om fler brott nu kommer till rättsväsendets kännedom innebär detta fortfarande att det finns ett betydande mörkertal om man ser till antalet anmälda händelser. När man tolkar siffrorna i kriminalstatistiken ska man därför ha i åtanke att vissa typer av bedrägerier anmäls i högre grad än andra, beroende på faktorer som beloppets storlek och vem som har utfört bedrägeriet. När privatpersoner utsätts, antas mörkertalet vara stort om bedrägeriet skett i samband med att de själva uppvisat riskbeteenden på internet (till exempel vid köp av pornografiskt

⁷¹ Det gjorde även de flesta andra typer av bedrägeri, men eftersom de är relativt få till antalet hade de inte lika stor inverkan på totalen.

material), eller på grund av skuld- och skamkänslor över att ha blivit lurade. Anmälningbenägenheten är också generellt lägre för de brott som sker med hjälp av internet⁷² (Smith 2008).

Även när juridiska personer utsätts kan skamkänslor, men också rädsla för att skada sin trovärdighet, bidra till att brott inte anmäls. Enligt revisionsbyrån Price Waterhouse Coopers (PWC) senaste *Global Economic Crime Survey*-rapport uppger en tredjedel av de tillfrågade företagen att de utsätts för bedrägeri och annan ekonomisk brottslighet, vilket är en uppgång jämfört med undersökningen dessförinnan. Särskilt utsattheten över internet har ökat (PWC 2011). Samtidigt uppger de svarande att det vanligaste skälet till att inte anmäla är att företagets rykte blir lidande. När bedrägerier riktas mot företag kan det också, vid exempelvis bluffakturor, förekomma hot som gör att offret inte vågar anmäla. En annan anledning till att brotten inte anmäls är att de kan vara svåra att upptäcka, då det ofta inte är någon enskild som lider skada. Detta kan även gälla privatpersoner som inte nödvändigtvis märker, alternativt förstår, att det de utsätts för utgör ett brott. Antalet anmälda bedrägeribrott speglar därför till viss del myndigheternas insatser att upptäcka brott. Bedrägeribrotten bör på grund av detta till viss del betraktas som spaningsbrott i den bemärkelsen att de ibland kräver aktiva åtgärder för att upptäckas.

Bedrägerierna ökar

Slutsatsen av ovanstående är att NTU visar både en ökning i andelen utsatta och i andelen som anmält att de utsatts (Brå 2012a) och att antalet anmälningar om bedrägeri ökat kraftigt. Det talar för att antalet bedrägerier som faktiskt begås har ökat. Det finns ett flertal anledningar till detta. En av de viktigaste är den tekniska utvecklingen som möjliggör att bedrägerier kan begås på nya sätt, till exempel är det allt fler som skickar post och beställer varor på internet. Det gör också att fler brott blir en blandning mellan IT-brott, bedrägeri och identitetsrelaterade brott (Smith 2010). Bedrägerier som sker via internet möjliggör också att många fler blir drabbade. Eftersom varje bedrägeri som riktas mot en person räknas för sig kan antalet anmälningar bli väldigt stort i de fall det finns väldigt många offer eller det handlar om upprepad utsatthet.

Vissa menar att om man ser till brottsligheten i stort, finns det tecken på att det skett en överflyttning från stöldbrott, som under en längre tid minskat i omfattning, till bedrägeribrott (Ceccato och Dolmén

⁷² Detta bekräftas bland annat av de motsägelsefulla bilder som olika källor ger. Enligt NTU begås 31 procent av alla bedrägerier via internet, medan endast 13 procent av de anmälda brotten har skett med hjälp av internet. Samma sak gäller utnyttjande av kontokort (27 procent enligt NTU men endast 8 procent enligt kriminalstatistiken).

2011). Bedrägerier kan därför betraktas som den nya tidens vardagsbrottslighet, inte minst då användningen av teknik blir en allt större del av vår vardag. Andra menar att det även inom den organiserade brottsligheten skett en ökning av bedrägeribrotten (se kapitlet om Organiserad brottslighet). Det ger också en fingervisning om att utsattheten för bedrägeri kan fortsätta öka under de närmaste åren.

Hur ser brotten ut?

Enligt NTU sker bedrägeribrotten ganska jämnt spritt över året, med undantag för det fjärde kvartalet. Närmare bestämt är det under månaderna november och december som en större andel bedrägerier uppges ha skett. En tänkbar förklaring skulle kunna vara att många bedrägerier sker i samband med julhandel (särskilt på internet) och utlandsresor under julen. Anmälningssstatistiken visar dock inte på några tydliga mönster i när på året brotten anmäls.

Bedrägerierna sker inom Sverige i 86 procent av fallen. Med andra ord uppger de svarande i NTU att de utsatts för bedrägeri när de befunnit sig utomlands i 14 procent av fallen.

Det är vanligast att det man blivit bedragen på har ett värde mellan 2 000 och 10 000 kronor (34 procent). Nästan en fjärdedel har blivit bedragna på en summa mellan 500 och 2 000 kronor och en lika stor andel på en summa om 10 000 kronor eller mer. Ungefär en av sex blir lurade på summor upp till 500 kronor.

I NTU ställs två frågor om hur brottet skett. År 2011 uppgav tre av tio att bedrägeriet skett via internet och nästan lika många att bedrägeriet skett genom att någon utnyttjat deras bankkort. Antalet bedrägerier som sker med hjälp av internet har ökat för varje år som undersökningen genomförts, från 14 procent år 2005 till 33 procent år 2011. Antalet som sker genom att någon utnyttjat ett bankkort ökade däremot fram till 2009 och har sedan minskat igen under de senaste två åren.

I statistiken över anmälda brott delas bedrägeribrotten in i ett antal underkategorier (se tabell 2). Bedrägeribrotten är dock svårkategoriserade, inte minst då nya typer växer fram i takt med förändrade levnadsmönster och den tekniska utvecklingen. Till exempel utgör checkbedrägerier inte ens en procent av alla bedrägerier som anmäls idag, medan datorbedrägerier utgör nästan en femtedel. I början av 1990-talet utgjorde checkbedrägerier cirka 10 procent av alla anmälda bedrägerier och begreppet datorbedrägeri fanns inte.

En granskning som Brå gjort av användningen av brottskoder visar att en inte obetydlig andel av vissa typer av bedrägeri över- samt underreporteras eftersom brottskoderna inte används på rätt sätt (Brå 2012c). Antalet dator- och internetbedrägerier uppskattas till exempel vara mycket större, medan antalet bedrägerier i kategorin »övrigt« är 35 procent högre än vad den borde vara. Med detta sagt utgjorde »övriga

Tabell 1. Bedrägeribrottens karaktär, genomsnitt för åren 2008–2011. Procent.
Källa: NTU.

Brottets karaktär	Andel av alla bedrägerier
<i>När brottet skedde</i>	
Kvartal 1, jan–mar	23,4
Kvartal 2, apr–jun	22,7
Kvartal 3, jul–sep	24,8
Kvartal 4, okt–dec	29,1
<i>Var brottet skedde</i>	
Inom Sverige	85,7
Utomlands	14,3
<i>Hur brottet skedde</i>	
Via Internet	30,5
Utnyttjande av kontokort/bankkonton	26,6
<i>Värde i kronor</i>	
0–499	16,3
500–1999	24,3
2000–9999	34,3
10 000 eller mer	25,2

bedrägerier« den största kategorin (30 procent)⁷³ under år 2011. De näst största och tredje största kategorierna utgjordes av datorbedrägerier⁷⁴ (18 procent) och bluffakturor⁷⁵ (15 procent), därefter kom internetbedrägerier⁷⁶ (13 procent).

Ser man till utvecklingen för dessa tre kategorier har antalet datorbedrägerier minskat med 12 procent mellan 2010 och 2011. En delförklaring är att man idag använder chip istället för magnetremsa vid betalning med kort, vilket förhindrar skimming. Antalet anmälda bedrägerier som rör bluffakturor har däremot ökat med 29 procent och antalet brott som begås med hjälp av internet har ökat med 4 procent mellan dessa två år.

⁷³ Exempel på vad som inryms under »övriga bedrägerier« är då någon person använt någon annans personuppgifter eller då någon betalat för en vara som sedan visar sig vara något annat än vad som avtalats.

⁷⁴ Brott där någon olovligen påverkar resultatet av en automatiserad informationsbehandling eller liknande automatisk process, till exempel genom skimming eller genom att uppge annans kortuppgifter vid handel på internet.

⁷⁵ Brott där någon skickar falska fakturor till företag som sedan betalar för till exempel varor och tjänster som de aldrig beställt.

⁷⁶ Brott där det finns online kontakt mellan människor, till exempel vid annonser på e-handelssajter eller vid modemkapning. I denna kategori ingår endast brott där hela skeendet skett via internet. Antalet bedrägeribrott som begås där internet endast är ett inslag är därför mycket större än antalet som anmäls under just denna brottskod.

En annan typ av bedrägerier som utgör 8 procent av alla anmälningar är de som riktas mot bidragsutbetalande aktörer (till exempel kommuner och myndigheter). År 2007 trädde den nya bidragsbrottslagen (2007:612) i kraft och sedan 2008 redovisas dessa brottstyper för sig i kriminalstatistiken. Av de cirka 9 000 anmälningar som riktats mot sådana aktörer år 2011 utgör ungefär hälften anmälningar som gjorts av Försäkringskassan (läs mer om satsningen mot bidragsfusk i avsnittet om brottsförebyggande åtgärder nedan). Bedrägerier kan också riktas mot privata försäkringsbolag, men dessa utgör endast 4 procent av anmälningarna år 2011 (för mer information om sådana bedrägerier, se vidare Brå 2005).

Tabell 2. Antal anmälda bedrägerier samt andel (procent) av totalen år 2011 samt procentuell förändring jämfört med år 2010 och 2005. Källa: Kriminalstatistiken.

Bedrägerityp	Antal anmälningar 2011	Andelen av samtliga anmälda 2011	Förändring jämfört med 2010	Förändring jämfört med 2005
Datorbedrägeri	19960	18	-12	+358
Checkbedrägeri	296	0	-5	-13
Automatmissbruk	4548	4	-9	+35
Med kontokort (ej automat)	8924	8	-5	+1
Överskridet eget konto	11	0	-95	-88
Mot Försäkringskassan	4679	4	+17	+64
Mot kommunerna	1617	1	-12	...*
Mot a-kassorna och Arbetsförmedlingen	2790	2	+8	...
Mot PPM, CSN och Migrationsverket	473	0	+71	...
Mot försäkringsbolag	291	0	-2	-13
Avseende husrum, förtäring, transport med mera	3966	3	-11	+42
Med hjälp av bluffakturor	16973	15	+29	+401
Med hjälp av Internet	14927	13	+4	...
Investeringsbedrägeri	147	0	-8	...
Mot EU:s finansiella intres-sen	0	0	...	...
Övrigt bedrägeri	34927	30	+10	+38
Samtliga bedrägerier	114529	100	+1	+122

*... = kategorin fanns inte det året.

Regional fördelning

Sett till både NTU och kriminalstatistiken är det tydligt att förekomsten av bedrägeri till stor del är ett storstadsfenomen. Enligt NTU utsätts personer som bor i flerfamiljshus oftare än de som bor i småhus (se tabell 3) och utsattheten är högre i de tre storstadslänen (se figur 3). I genomsnitt var utsattheten under 2008–2011 högst i Skåne och Stockholm. Men även i Östergötlands, Hallands och Jönköpings län var utsattheten hög.

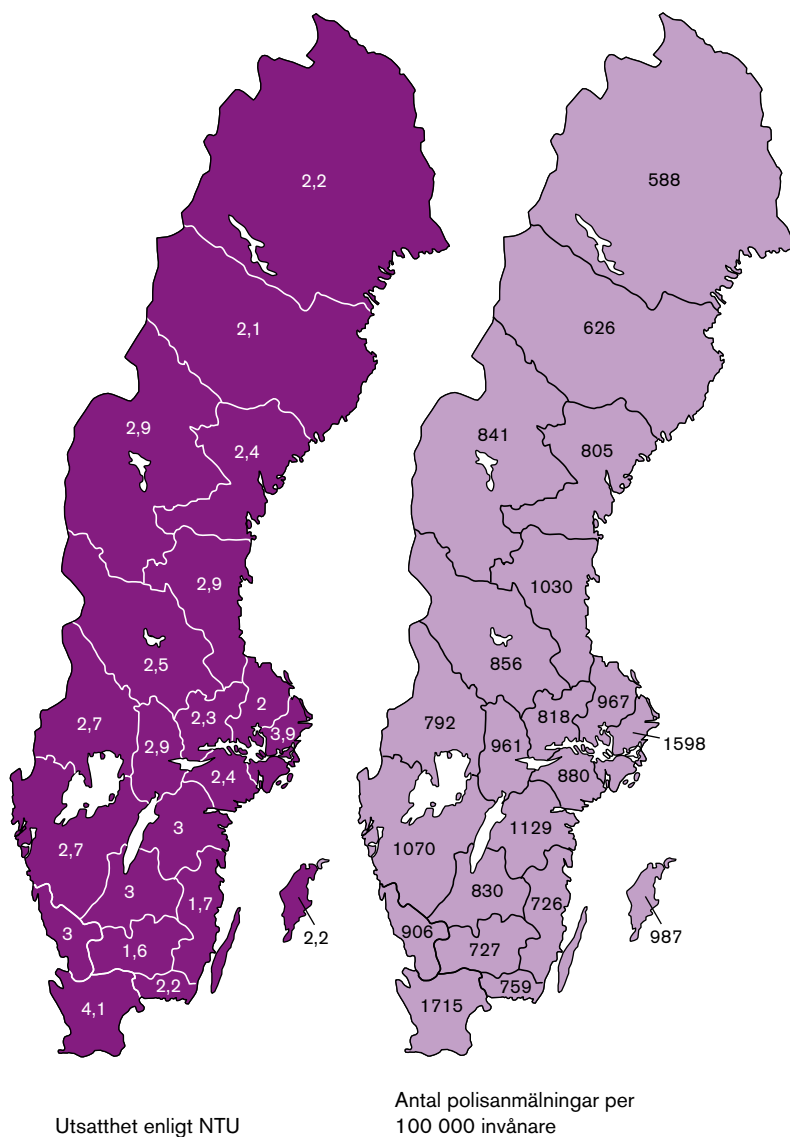
Tittar man på anmälningssstatistiken har den en god överensstämmelse med graden av utsatthet enligt NTU. År 2011 anmäldes 65 procent av alla bedrägeribrott i något av storstadslänen Stockholm (29 procent), Skåne (21 procent) eller Västra Götaland (16 procent). Sett till antalet anmälningar per 100 000 invånare sticker storstadslänen ut. Med andra ord sker det inte bara fler anmälningar i storstadslänen för att det bor fler personer där, utan de är också överrepresenterade i förhållande till sin befolkningens mängd. En bidragande orsak till detta är att antalet företag och myndigheter är större i storstadslänen.

För antalet anmälda brott per 100 000 invånare avviker även Östergötland, alltså är både utsattheten och antalet anmälningar högre där. Bland de län som rapporterar lägst utsatthet återfinns också de som har bland de lägsta antalen anmälda brott (Kronoberg och Kalmar).

Internationell utblick

Det är alltid behäftat med problem att göra internationella jämförelser av brottslighet eftersom definitioner och tillvägagångssätt vid insamling av statistik skiljer sig mellan länder. När det gäller bedrägeri ställs frågan i de internationella brottsofferundersökningarna ICVS samt EU ICS om någon blivit lurad i samband med köp eller leverans av en vara eller tjänst vad gäller kvantitet eller kvalitet (van van Dijk m.fl 2007; Dijk m.fl 2008; van Kesteren 2000). I dessa undersökningar framgår att i genomsnitt 11 procent av de svarande i de 30 medverkande länderna uppgett att de utsatts för en sådan handling under åren 2003–2004 (van Dijk m.fl 2008). Av de svarande i Sverige uppgav 13,7 procent att de blivit lurade. Sverige ligger därmed något högre i utsatthet jämfört med många andra av de undersökta länderna (plats 7 av 30). I Sverige uppgav man att bedrägeriet skett med hjälp av internet i lika stor utsträckning som i genomsnittet bland alla länder, däremot var det färre som hade utsatts genom användning av betalkort (van Dijk m.fl 2008) jämfört med i andra länder. Detta beror troligtvis på att användning av chip vid betalning med betalkort är mycket vanligare i Sverige än i många andra länder (Smith 2010).

I ytterligare en undersökning har man frågat om IT-brott specifikt, varav vissa frågor rör olika typer av bedrägerier (Special Eurobarome-

Figur 3. Regional fördelning av andelen utsatta för bedrägeri samt fördelning i anmälda brott per 100 000 invånare, genomsnitt för åren 2008–2011. Källor: NTU och kriminalstatistiken.

ter 2012). Resultaten visar även där att man i Sverige har större erfarenhet av bedrägeriförsök och vissa andra brott på internet än i andra europeiska länder. Antalet som hade utsatts för identitetsstöld var dock lika hög i Sverige som snittet för övriga länder (8 procent) och andelen som blivit bedragna vid onlineköp var lägre än snittet för övriga länder (7 mot 11 procent). Samtidigt intar Sverige en särställning när de gäller den stora andel som ansåg att de var välinformerade om riskerna med att utsättas för brott på internet, var mer trygga med att uppgivna personuppgifter skulle behandlas på rätt sätt, hade vidtagit åtgärder för att skydda sig och oroade sig mindre för att bli utsatta än i andra länder.

Att utsatthetsnivån skiljer sig mot den i NTU beror troligen på skillnader i hur frågorna utformats och hur undersökningarna genomförts. Varför Sverige ligger högt när det gäller utsatthet jämfört med andra EU-länder är dock inte klart. Troligtvis ligger det ett förklaringsvärde i att vi, tillsammans med de övriga nordiska länderna, har en högre grad av internetanvändning, vilket ger fler brottstillfällen (Special Eurobarometer 2012).

Offer och gärningspersoner

Offer

Med hjälp av NTU kan man titta på ett antal bakgrundsvariabler hos de personer som uppger att de utsatts för bedrägeri. Avseende kön ser man att män utsätts i större utsträckning än kvinnor. Risker att utsättas är ungefär 50 procent större för män än för kvinnor. Studerar man ålder är utsattheten högre bland yngre personer mellan 16–44 än bland personer i åldrarna 64–79. Åldersfördelning i utsattheten för bedrägeri är dock något mer jämnt fördelad än vid andra brott som riktas mot person (till exempel misshandel och hot) där de yngre är ännu mer överrepresenterade.

Som nämnts kan inte NTU belysa vilka juridiska personer som blir offer för bedrägerier. Resultat från PWC:s tidigare nämnda studie visar dock att utsattheten är högre bland större än bland mindre företag. Utsattheten skiljer sig också beroende på vilken bransch man arbetar inom. Företag som är verksamma inom kommunikations- och försäkringsbranschen samt statligt ägda företag är de som uppger sig vara mest utsatta. Studier visar också att de företag som investerar tid och pengar i att skydda sig mot bedrägerier också upptäcker och rapporterar fler brott (PWC 2011; Bussman och Werle 2006).

Tabell 3. Andelen utsatta för bedrägeri uppdelat på olika bakgrundsvariabler enligt NTU, genomsnitt för åren 2008–2011. Procent. Källa: NTU.

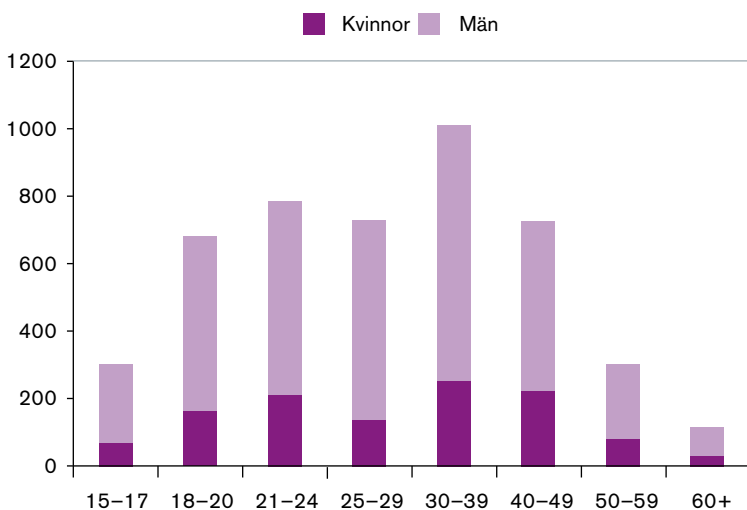
	Andel utsatta
<i>Kön</i>	
Kvinnor	2,5
Män	3,6
<i>Ålder</i>	
16–24	3,7
25–44	3,8
45–64	2,9
65–79	1,4
<i>Bostadstyp</i>	
Småhus	2,5
Flerfamiljshus	3,7
<i>Bostadsort</i>	
Storstad	3,7
Större stad	2,8
Mindre stad/Landsbygd	2,4

Gärningspersoner

År 2011 misstänktes 4 670 personer för bedrägeri. Av dem var tre fjärdedelar män och en fjärdedel kvinnor. I figur 4 redovisas fördelningen av män och kvinnor som misstänkts uppdelat på olika ålderskategorier. Andelen kvinnor som misstänks utgör i regel mellan 20 (i åldern 25–29) och 30 (i åldern 40–49) procent i samtliga ålderskategorier.

En stor del av de som misstänks för bedrägeri är i tjugofemårsåldern, och yngre personer är överrepresenterade i förhållande till sin andel i populationen. Antalet misstänkta som är äldre än 40 år är avsevärt mindre och de som är 60 år eller mer utgör endast en försumbar del av de misstänkta.

I NTU ställs en fråga om vilken relation offret hade till gärningspersonen. Resultaten visar att gärningspersonen i tre av fyra fall är obekant med offret. Denna andel har varit ungefär densamma under alla år som NTU genomförts. Jämfört med andra brottstyper är det en hög andel. Vid andra brott mot person, till exempel misshandel, hot och trakasserier, är det betydligt fler som är bekanta med gärningspersonen.

Figur 4. Antal personer misstänkta för bedrägeri uppdelat på ålder och kön år 2011. (Observera att antalet år inte är detsamma i de olika ålderskategorierna.)
Källa: Kriminalstatistiken.

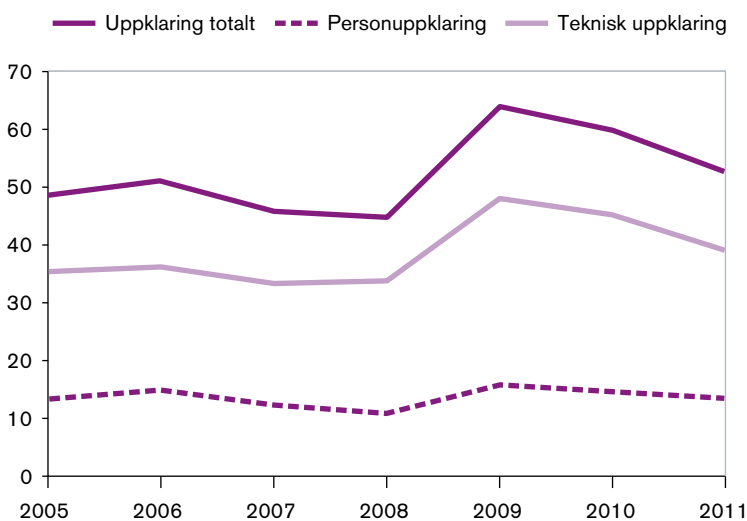
Hantering i rättsväsendet⁷⁷

Uppklarade brott

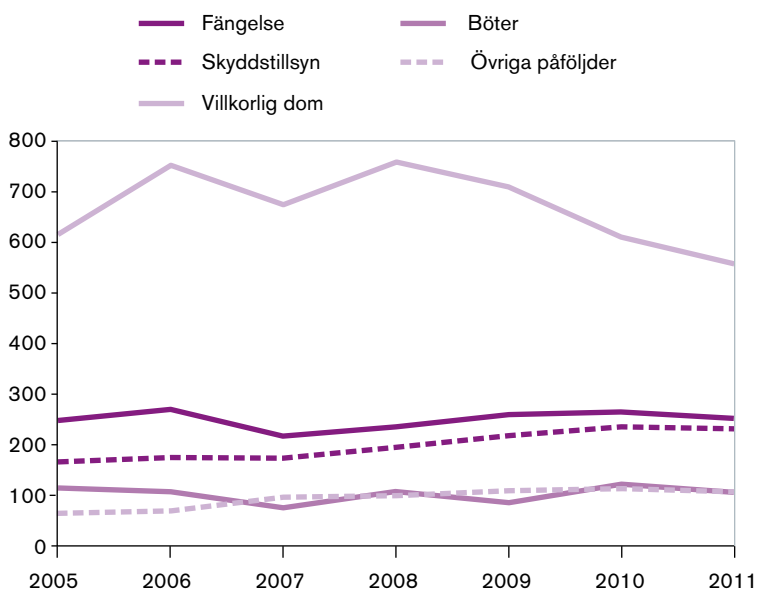
Uppklaringsprocenten för bedrägeri minskade under hela 2000-talet fram till år 2008. Andelen bedrägerier som klarades upp ökade sedan stort från 45 till 64 procent mellan år 2008 och 2009 och har sedan dess minskat igen. Anledningen till minskningen är inte helt klar. År 2009 kritiserade dock Rikspolisstyrelsen (RPS) polismyndigheterna för att de haft allt för många öppna, äldre bedrägeriärenden liggande, varav en andel till och med lett till preskription. RPS föreslog att resurser ska läggas för att »nedbringa balansen till en rationell nivå« (RPS 2009), vilket kan ha lett till att många ärenden skrevs av mellan just 2008 och 2009.

Även om utvecklingen i andelen personuppklarade brott har följt den för uppkvaringen totalt, har variationerna från år till år varit små. Med andra ord är det andelen tekniskt uppkvarade brott som bidragit till skillnaderna över tid, vilket figur 5 också visar.

⁷⁷ I detta avsnitt redovisas siffror ur kriminalstatistiken för bedrägeri, grovt bedrägeri och bedrägligt beteende. Brotts mot bidragsbrottslagen är således exkluderade i den fortsatta redovisningen.

Figur 5. Andelen uppkalrade bedrägeribrott totalt samt andelen personuppkalrade brott, åren 2005–2011. Procent. Källa: Kriminalstatistiken.

Figur 6. Antalet domar för bedrägeri uppdelat på påföljd, åren 2005–2011. Källa: Kriminalstatistiken.

Lagföringsbeslut

År 2011 togs omkring 1 700 lagföringsbeslut där bedrägeribrott var huvudbrottet. Antalet lagföringsbeslut har minskat under de senaste fyra åren. Antalet lagföringar ökade dock innan dess och nivån år 2011 är därför ungefär den samma som år 2005. Andelen kvinnor bland de lagförda är ungefär som bland misstänkta personer: 25–30 procent.

Fördelningen mellan de olika typerna av lagföringsbeslut har förändrats något. Medan andelen domar är lika stor år 2005 som 2011, har det skett en förskjutning mellan andelen strafförelägganden och åtalsunderlåtelse. Andelen strafförelägganden har minskat med ungefär en tredjedel (från 18 till 12 procent) och andelen åtalsunderlåtelse har ökat med över hälften (från 8 till 14 procent). I reella siffror innebär detta att det numera är fler som får åtalsunderlåtelse än som godkänner strafföreläggande för bedrägeri.

Påföljder

Den vanligaste påföljden för bedrägeri är villkorlig dom. Nästan 45 procent får denna påföljd. Den näst vanligaste påföljden är fängelse, vilket en av fem döms till.

Liksom bland lagföringarna har det skett förändringar i fördelningen mellan olika typer av påföljder för bedrägeri under de senaste åren. Andelen som döms till villkorlig dom har minskat, i takt med att antalet som döms till skyddstillsyn eller övriga påföljder ökat med några procentenheter vardera. Andelen som får fängelse och böter är däremot ungefär lika stora i början som i slutet av perioden.

Den genomsnittliga längden på de fängelsestraff som utdömdes för bedrägeri år 2011 var fyra månader vid brott av normalgraden och ungefär ett och ett halvt år (19 månader) för grovt bedrägeri.

Brottsförebyggande åtgärder och kriminalpolitik

Bedrägeribrotten har uppmärksammats bland annat till följd av den stora ökningen som skett av antalet anmälda brott. I detta avsnitt belyses olika typer av åtgärder mot bedrägerier, indelade i tre kategorier: mot privatperson, mot företag och myndigheter samt på internationell nivå.

Privatpersoner

Privatpersoner råkar ofta ut för bedrägerier på grund av att de är okunniga. En del förebyggande åtgärder har därför inriktats på att försöka tillgodose allmänheten med information om hur man undviker att bli

lurad.⁷⁸ Genom att identifiera risksituationer och medvetandegöra allmänheten kan man minska antalet brottstillfällen. Ett exempel är att ha lås på postlådan så att andra inte kan komma åt brev som innehåller person- och betalkortsuppgifter. Eftersom internetbedrägerier utgör en så stor andel har mycket av informationen handlat om hur man skyddar sig på nätet. Några exempel är hur man ser om en epost utgör ett bedrägeriförsök (till exempel ett så kallat Nigeriabrev (Atta-Asamoah 2009)), att inte lämna ut uppgifter till personer som påstår sig komma från en bank eller myndighet och att man bäst använder säkra betalningsförmedlare eller stämmer ett personligt möte när man köpt en vara på en köp- och säljsajt.

Företag och myndigheter

Det har skett en förändring i hur revisionsbyråer och andra stora företag hanterar bedrägeriärenden. Flera stora revisionsbyråer har numera egna bedrägerirotlar eller utredningsenheter för att utreda och förebygga bedrägerier.⁷⁹ Man föredrar att utreda misstänkta fall internt, dels för att man upplever att polisen inte har resurser eller kan göra något, dels för att inte skapa negativ publicitet kring det företag som berörs (Bussman och Werle 2006). En intern lösning kan därför vara ett effektivt sätt att upptäcka och utreda brott, även om det på sikt kan medföra stora konsekvenser för rättssäkerheten (Flyghed 2011). Yar (2010) påpekar bland annat att privata alternativ för att upptäcka och beivra IT-bedrägeri visserligen är ett uttryck för den samhällsutveckling som sker där privatpersoner och företag förväntas ta ett ökat ansvar för att skydda sig mot brott, men att det kan sätta värden som allas lika rätt till hjälp vid utsatthet för brott på spel.

Inom privat sektor har även bankerna tvingats lägga allt mer resurser och investera i allt bättre programvara för att försöka upptäcka bedrägerier. Det är svårt att uppskatta hur stora belopp bankerna luras på, då sådana uppgifter inte publiceras.⁸⁰ Svenska banker uppskattas dock inte vara lika utsatta som de i andra länder (Sveriges Riksbank 2007).

En typ av bedrägerier som ökat mer än någon annan och som fått stor uppmärksamhet är bluffakturor. Enligt uppskattningar som Svensk handel gjort omsätter bluffakturor över 1,2 miljarder kronor på ett år i Sverige. För att stävja denna, mycket lönsamma, brottslig-

⁷⁸ <http://www.konsumenteuropa.se/Bedragierier/Att-kanna-igen-ett-bedragier/>

⁷⁹ Se till exempel: <http://www.ey.com/SE/sv/Services/Assurance/Fraud-Investigation---Dispute-Services>

⁸⁰ Den sammantagna bilden av de uppgifter som redovisats från NTU (antal skatade händelser i populationen, andelen bedrägerier som begås med kort och det genomsnittliga värdet) ger dock en fingervisning om att det handlar om betydande belopp.

het och ge råd och stöd till företagare publicerar därför Svensk handel *Varningslistan*⁸¹ där företag som använder sig av bluffakturor och oseriösa försäljningsmetoder anges. Regeringen ska med anledning av detta ge ett uppdrag att se över bland annat bedrägeribrotten och ändringar har gjorts så att personer som utsatts för bluffakturor inte ska riskera att deras uppgifter finns kvar i Kronofogdens registerföring (se lagen (2001:184) om behandling av uppgifter i Kronofogdemyndighetens verksamhet).

Tidigare i kapitlet har det nämnts att anmälningar om bidragsbrott, vilka särredovisats sedan 2008, har ökat. Denna brottstyp har uppmärksammats, inte minst genom skapandet av Delegationen mot felaktiga utbetalningar (FUT-delegationen⁸²) år 2005. Den förändrade synen på bidragsfusk har också avspeglats i media (Korsell, Hagstedt och Skinnari 2008; Lundström 2011). Enligt FUT-delegationen betalas 20 miljarder kronor om året ut felaktigt från trygghetssystemen och en stor del av detta beror på bedrägerier. Arbetet har mynnat ut i ett stort antal rapporter och en offentlig utredning där man föreslog en rad åtgärder för att minska felaktiga utbetalningar från trygghetssystemet (SOU 2008:74). Brå har också publicerat en rapport (2007) där fusk med a-kassa analyserades. Arbetet med FUT lever nu kvar i Rätt utbetalningar från trygghetssystemet (RUT) som samordnas av Ekonomistyrningsverket (ESV 2011).

Försäkringskassan har i samband med att bidragsbedrägerier uppmärksammats storsatsat för att upptäcka och beivra fusk. Åren 2006 och 2007 anställdes nästan 300 personer⁸³, vilket ledde till en ökning i antalet anmälda bidragsbrott (Statskontoret 2010). Lokalt prövades nya samverkansformer mellan myndighet, polis och åklagare (till exempel Västmanlandsmodellen, se Brå 2008; RPS 2009) för att få till stånd en effektiv brottsbekämpning och ett snabbare flöde av ärenden genom rättskedjan. Vidare har en viktig del av satsningen mot grov och organiserad brottslighet (GOB) – bland annat genom samverkan mellan bidragsutbetalande aktörer och inom de Regionala underrättelsecentrumen (RUC) – varit att identifiera personer som fått olika typer av bidrag samt assistansersättning samtidigt som de haft inkomster från illegal verksamhet (RPS 2009; Brå 2011).

Utvärderingar av myndigheternas satsning mot bidragsfusk har dock gett blandade resultat. Vid denna typ av brott är okunskap hos de som begår brotten ett problem, då svårigheter att förstå regelverket och fylla i blanketter på rätt sätt bidrar till att personer får felaktig er-

⁸¹ <http://www.svenskhandel.se/Varningslistan/>

⁸² www.rattochriktigt.se

⁸³ Antalet personer som arbetar med kontroll har halverats sedan dess (Försäkringskassan 2012).

sättning och anmäls för bedrägeri. I Riksrevisionens (RiR) utvärdering av bidragsbrottens hantering konstaterar man att antalet brott antagligen är mycket mindre än vad som först antogs. Man påpekar också att satsningarna inte lett till att brotten utreds mer effektivt och att många ärenden därför läggs ner. Arbetet med att stävja bidragsbrott har dessutom lett till sämre resursanvändning hos vissa bidragsutbetalande myndigheter (RiR 2011). Polisen har konstaterat att det behövs ytterligare ansträngningar för att öka antalet ärenden som går vidare i rättsprocessen och minska antalet ärenden som blir liggande, inte bara för bidragsbedrägerier utan också för bedrägeribrotten i stort (RPS 2012).

Internationellt

På EU-nivå har kraven höjts på att bekämpa och förebygga bedrägerier. Ett förslag har framförts att EU:s byrå för bedrägeribekämpning, the European Anti-Fraud Office (OLAF), ska reformeras, så att mer resurser ska läggas på brottsbekämpning (Europeiska kommissionen 2011). I en årlig rapport sammanfattas arbetet med att utreda och förebygga brott som begås mot EU:s finansiella intressen (OLAF 2011). Detta ökade fokus på bedrägerier som riktas mot EU:s gemensamma medel är också synlig på nationell nivå. I och med Lissabonfördraget gjordes en ändring i 9 kap. 3 a § BrB, som trädde i kraft i januari 2010 rörande bedrägerier riktade mot EU:s finansiella intressen, så kallat subventionsmissbruk. Det har lett till införandet av en ny brottskod (0914) år 2011. Än så länge har dock inga anmälningar rapporterats på denna brottskod.

Inom EU har man också för avsikt att inrätta ett nytt europeiskt center mot IT-brott, som har till uppgift att bekämpa internetbedrägerier och andra gränsöverskridande IT-brott.⁸⁴

Referenser

- Atta-Asamoah, A. (2009). Understanding the West African cyber crime process. *African Security Review*. Vol 18, Nr 4. Institute for security studies: South Africa.
- Brottsförebyggandet rådet, Brå (2005). *När olyckan inte är framme. Bedrägerier mot allmän och privat försäkring*. Rapport 2005:10 Stockholm: Brottsförebyggandet rådet.
- Brottsförebyggandet rådet, Brå (2007). *Fusk med a-kassa. Motiv, omfattning och åtgärder*. Rapport 2007:23. Stockholm: Brottsförebyggandet rådet.
- Brottsförebyggandet rådet, Brå (2008). *Samverkan mot bidragsbedrägerier. Exemplet Västmanland och Skåne*. Rapport 2008:6. Stockholm: Brottsförebyggandet rådet.

⁸⁴ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/12/317>

- Brottsförebyggandet rådet, Brå (2011). *Bidragbrott och skattebrott. Välfärdens dubbla kriminalitet. En rapport från Inspektionen för socialförsäkringen i samarbete med brottsförebyggande rådet*. Rapport 2011:12. Stockholm: Brottsförebyggandet rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012a). *NTU 2011. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Rapport 2012:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012b). *NTU 2011. Teknisk rapport*. Rapport: 2012:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012c). *Användningen av brottskoder. En kvalitetsstudie inom kriminalstatistiken*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bussmann, K.D. och Werle, M.M. (2006). Addressing Crime in Companies – First Findings from a Global Survey of Economic Crime. *The British Journal of Criminology*, Volume 46, Issue 6, sidorna: 1128 – 1144.
- Ceccato, V. och Dolmén, L. (2011). Crime in rural Sweden. *Applied Geography*, Vol 31. Issue 1, sid 119–135
- Ekonomistyrningsverket, ESV (2011). *Samverkansuppdrag mot felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen 2010*. Gemensam skrivelse. Regeringsuppdrag. Rapport 2011:11. Ekonomistyrningsverket: Stockholm.
- European Anti-Fraud Office, OLAF (2011). *Annual report 2011. Eleventh Operational Report for the period 1 January to 31 December 2010*. European Commission. Brussels.
- Europeiska Kommissionen (2011). *Report from the commission to the European Parliament and the council. Protection of the European Union's financial interests – Fight against fraud – Annual Report 2010*. Bryssel 29-09-2011.
- Flyghed, J (2011). *Policing beyond the police*. muntlig presentation på The European Society of Criminologys årliga konferens i Vilnius.
- Försäkringskassan (2012). *Resultatuppföljning. Försäkringskassans kontrollutredningar under 2011*. Datum: 2010-02-03. Diarienummer: 006106-2012. Försäkringskassan, Stockholm.
- Korsell, L., Hagstedt, J. och Skinnari, J. (2008). Från kelgrisar till styvbarn. *Nordisk Tidsskrift för Kriminalvetenskap*. April, 2008 – 95. Årgång Nr. 1. Sidorna 21–38.
- Lundström, R. (2011). *Mediebilder av fusk och välfärdens legitimitet*. Sociologiska institutionen, Umeå universitet. Hämtat den 9 juli 2012. http://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/dar0d3c2-c3eb-4814-8123-c985dai7714e/007_lundstrom.pdf?MOD=AJPERES
- Price Waterhouse Coopers, PwC (2011). *Cybercrime: protection against the growing threat. Global Economic Crime Survey*. Hämtat den 9 juli 2012. http://www.pwc.com/en_GX/gx/economic-crime-survey/assets/GECS_GLOBAL_REPORT.pdf
- Rikspolisstyrelsen, RPS (2009). *Inspektion av Polismyndigheternas hand-*

- läggning av bedrägeriärenden*. Inspektionsrapport 2009:5. Enheten för inspektionsverksamhet. Rikspolisstyrelsens tryckeri: Stockholm.
- Rikspolisstyrelsen. RPS (2012). *Polismyndigheternas handläggning av bedrägeriärenden. En uppföljande inspektion*. Inspektionsrapport 2011:9. Enheten för inspektionsverksamhet. Rikspolisstyrelsens tryckeri: Stockholm.
- Riksrevisionen, RiR (2011). *Vad blev det av de misstänkta bidragsbrotten?* Rapport 2011:20. Riksdagstryckeriet: Stockholm.
- Smith, R., G. (2008). Coordinating individual and organizational responses to fraud. *Crime, Law and Social Change*. Vol 49. Nr 5. Sidorna 379–396. Springer Science and Business Media B.V.
- Smith, R., G. (2010). Identity Theft and Fraud. *Handbook of Internet Crime*. (red.) Jewkes, Y. och Yar, M. Willian Publishing. T.J. International: UK.
- sou 2008:74. *Rätt och riktigt – Åtgärder mot felaktiga utbetalningar från välfärdssystemet*. Finansdepartementet, Delegationen mot felaktiga utbetalningar.
- Special Eurobarometer (2012). *Cyber Security Report*. TNS opinion and social på uppdrag av Europeiska Kommissionen. Hämtat den 10 juli 2012. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/pdf/eurobarometer_cyber_crime_en.pdf.
- Statskontoret (2010). *Försäkringskassans kontrollarbete – drivkrafter och dimensionering*. Rapport: 2010:9. Statskontoret: Stockholm.
- Sveriges Riksbank (2007). *The Costs of Paying – Private and Social Costs of Cash and Card*. Författare: Mats Bergman, Gabriella Guibourg och Björn Segendorf. Working paper series 212. Sveriges Riksbank: Stockholm.
- Van Dijk J., Manchin, R., van Kesteren, J., Nevala, S. och Hideg, G. (2007). *The Burden of Crime in the EU. Research report: A comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS) 2005*. EUICS report. Brussels, Gallup Europe.
- Van Dijk, J, Van Kesteren, J, Smit, P. (2008). *Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS*. The Research and Documentation Centre, Ministry of Security and Justice, wodc. The Hague, Boom Legal Publishers.
- Van Kesteren, J, Mayhew, P. och Nieuwbeerta, P. (2000). *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries. Key findings from the 2000 International Crime Victims Survey*. The Hague, Ministry of Justice, wodc.
- Yar, M. (2010). The Private Policing of Internet Crime. I: *Handbook of Internet Crime*. (red.) Jewkes, Y. och Yar, M. Willian Publishing. T.J. International: UK.